ޢީދު މުބާރަކް

ފައިދާތައް • އަދަބުތައް • ޙުކުމްތައް

އައްޝައިޚް މުޙައްމަދު ޞާލިޙް އަލްމުނައްޖިދު

BUNYAANBOOKS

ތަރުޖަމާކުރީ:

އަހްމަދު ހުސައިން   އިބްރާހީމް އަހްމަދު

އަހްމަދު ޝަރީފް އަލީ ރިޟާ   އާދަމް ބަޝީރު

އަހްމަދު ވަހީދު   އަލީ ޝަހީދު

މުހައްމަދު ސާލީ   ޝިކުރާން އަލީ

މުހައްމަދު ސަމީރު   އަބްދުﷲ ހާމިދު އަލީ ވަހީދު

ހުސައިން ޝާކިރު   މުތީޢު އިސްމާޢީލް މުހައްމަދު

ޖަޢުފަރު މުހައްމަދު އުޘްމާން   މުހައްމަދު ރަޟްވާން

މުހައްމަދު ވިޝާރު އަލީ އިބްރާހީމް

بسم الله الرحمن الرحيم

މުގައްދިމާ

إِنَّ الحَمْدَ للهِ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلى رَسُولِ اللهِ.

މިފޮތަކީ ޢީދުގެ އަދަބުތަކާއި، ޙުކުމްތަކާއި ޢީދުގެ ބައެއް ފައިދާތައް ކުރުގޮތަކަށް ގެނެސްދިނުމަށް އައްޝައިޚް މުޙައްމަދު ޞާލިޙް އަލްމުނައްޖިދު ލިޔުއްވާފައިވާ "55 فَائِدَةً فِي آدَابِ العِيْدِ وَأَحْكَامِهِ" ގެ ތަރުޖަމާއެކެވެ.

މިފޮތުގެ ސަފަހަތުން ކިޔުންތެރިންނަށް ނުހަނު ގިނަ ފައިދާތަކެއް ހާޞިލުވެގެންދާނެ ކަމަށް އުންމީދުކުރަމެވެ.

މިފޮތުގައި ހެޔޮކަމެއްވާނަމަ އެއީ މާތްالله ގެ ބަރަކާތުންނެވެ. އަދި މިފޮތުގައި ކުށެއްވާނަމަ އެއީ އަޅުގަނޑުމެންގެ އުނިކަމެވެ.

އެހެންކަމުން މިފޮތުން އެއްވެސް ކުށެއް ފާހަގަ ވެއްޖެނަމަ tharujama.qu@gmail.com މެދުވެރިކޮށް އަޅުގަނޑުމެންނަށް ފޯރުކޮށްދެއްވުން އެދެމެވެ.

ދުޢާއަކީ މިމަސައްކަތަކީ މާތްالله ގެ ބަރަކާތުގައި ޤަބޫލުފުޅުވުމާ ޢަމަލެއްކަމުގައި ލެއްވުމެވެ. އާމީން!

29 ރަމަޟާން 1441

22 މެއި 2020

1 ޢީދަކީ އިސްލާމީ ޝިޢާރުތަކެވެ. އެގޮތުން ދީނީ އަދުކަންތައްތަކެއް ޢީދުގައި
ފާހަގަކުރެއެވެ. އަދި ތަކުބީރު، ސަދަޤާ އަދި އިތުބާރާއި މާނައިގެ ތަކުބީރުގައި ހިނގާ
ގަނޑުކަންކަން ޢީދުގައި ފާހަގަކުރެއެވެ.

2 ޢީދަށް ޢީދުގެ ނަމުން ނަންދެވުނީ ތަކުރާރުވެ އިޢާދަވާތީއެވެ. އެހެނީ ކޮންމެ އަހަރަކުވެސް
ޢީދު އިޢާދަވެގެން އަންނަނީ އަލު އުފާތަކަކާއެކުގައެވެ. އަދި އެގޮތަށް ނަންދެވުނީ
ޢީދާ ބައްދަލުވުމަށް މިހާކަށް ހުރި ކަންތައްތަކެއް އިޢާދަވާތީ ކަމުގައިވެސް
ބުނެވެއެވެ.

އަދި ޢީދަކީ: އާދައެއްގެ ގޮތުން ފަހަރަކަށްފަހުގައި ޖަމާވާ ޢާއްމު ޖަމާވުމަށް ކިޔައި
ނަމެކެވެ.

3 ޢީދުތަކީ ކޮންމެ އުންމަތަކަށްވެސް ވެސް ވާ ޝިޢާރުތަކެކެވެ. އެ ދުވަސްތަކުގައި މުސްތަކުބަލް
ޖަމާވެ އުފާފާވެރިކަން އުފެއެވެ. އަދި އެ ދުވަސްތަކަށް ވާއިރު ކުރިޔަށް ދެވިފައިވާ
މުސްތަކުބަލް ޓީވީތަކުން އެކަމަކަށް އާދަވެފައިވާ ކަމެއްވެ.

4 އަހަރުގެ ޢީދުގައިވެސް الله އަށް ޝުކުރުކުރުމާއި، އުފާވެރިވާ ދުއާވި ހިދުމަތުގެ ޙައްޤަށް
އުފާވެރިކަމުގެ. މާތް الله ވަޙީ ކުރައްވާވަޙީފުއެވެ. ﴿قُلْ بِفَضْلِ ٱللَّهِ وَبِرَحْمَتِهِۦ فَبِذَٰلِكَ
فَلْيَفْرَحُوا۟ هُوَ خَيْرٌ مِّمَّا يَجْمَعُونَ ﴿٥٨﴾﴾[1] މާނައީ: "ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވާށެވެ! الله ގެ
ފަޟްލުވަންތަކަމާއި، އުފާވެރިވާ ރަޙްމަތްތަކަށް (އުފާވާ: އިސްލާމްދީނާއި

1) سورة يونس : 58

ޤުރްބާނަށްޓަކައި) ޖަހަ، އެއުޅުން އުފާކުރާކަހަލަކަމެވެ! އެއުޅުން (ދުނިޔެމަތީގައި)
އެއްކަލާ ޖަމާއަތަކަށްވުރެ، އެކަން ހުއްދަކަން ބޮޑެވެ." އަދި އަހަރުމެންގެ އީދު ދުވަހުގައި
އެކަން އީދުމަސްދުވަހާއިމެދު ގޮތަކަށް އަހަރެމެންގެ ކުޅިވަރު ޝަރުޢީކުރެވެ.

5 **އަހަރުމެންގެ ދީނުގައި ޢީދުތައް ވަނީ ކަނޑައެޅިފައެވެ.** އެހެންކަމުން މުސްލިމުންނަށް
ދުނިޔެމަތީގައި ތިން ޢީދެއް ވުރިގެ ހުރެއެވެ. އެއީ؛

- ހުކުރުދުވަސް
- ފިޠުރު ޢީދުދުވަސް
- އަޟްޙާ ޢީދުދުވަސް

އަނަސް رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ވިދާޅުވިއެވެ. قَدِمَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَدِينَةَ وَلَهُمْ يَوْمَانِ يَلْعَبُونَ فِيهِمَا فَقَالَ: "مَا هَذَانِ الْيَوْمَانِ." قَالُوا كُنَّا نَلْعَبُ فِيهِمَا فِي الْجَاهِلِيَّةِ . فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: "إِنَّ اللهَ قَدْ أَبْدَلَكُمْ بِهِمَا خَيْرًا مِنْهُمَا يَوْمَ الأَضْحَى وَيَوْمَ الْفِطْرِ."[1]

މާނައީ: ރަސޫލާ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ މަދީނާއަށް ހިޖުރަކުރެއްވިއިރު، އެ ދެ ދުވަހެއްގައި ކުޅިވަރުކުޅުމުގެ (އުފާފާޅުކުރުމުގެ) ދެ ދުވަހެއް އެބައިމީހުންނަށްވިއެވެ. އެކަމާބެހޭގޮތުން ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. "މިއީ ކޮން ދެ ދުވަހެއް ހެއްޔެވެ؟"، އެބައިމީހުން ދެންނެވިއެވެ. އެއީ ޖާހިލިއްޔާ ޒަމާނުގައި މިމީހުން ކުޅިވަރުކުޅުއްވުން ދެ ދުވަސްކަމެވެ. އެހިނދު ރަސޫލާ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ބަޔާންކުރެއްވިއެވެ. "ހަމަކަށަވަރުން الله އެ ދެ ދުވަހަށްވުރެ މާ ހެޔޮކަންބޮޑު ދެ ދުވަސް މިބައިމީހުންނަށް ދެއްވަވައިފިއެވެ. އެއީ ފިޠުރު ދުވަހާއި އަޟްޙާގެ ދުވަހެވެ."

1) أبو داود (1134)، وصحَّحه الألباني

6 މުސްލިމުންގެ ޢީދުތަކަކީ ޢިބާދަތުކަންތައްތަކެއް، މާތް الله ގެ ޝަޢާއިރުތަކުގެ ތެރެއިންވާ ދުވަސްތަކެކެވެ. ޢާއިޝާ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا ރިވާކުރެއްވި ހަދީޘެއްގައިވެއެވެ. "إِنَّ لِكُلِّ قَوْمٍ عِيدًا وَهَذَا عِيدُنَا."[1] މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން ކޮންމެ ޤައުމަކަށް ވެސް ޢީދެއް ވެއެވެ. އަދި މިއަދަކީ އަހަރުމެންގެ ޢީދުދުވަހެވެ." މިއީ މުސްލިމުންނަށް ޝަރުޢުވެގެންވާ ދެ ޢީދެވެ. މި ދެ ޢީދު ފިޠުރާއި އަޟްޙާ ޢީދެވެ. އަދި މިއިން ދުވަހެއްގައި ކާފިރުންނާއި މުޝްރިކުންގެ ޢީދުތަކުގައި އެމީހުންނަށް ހާއްސަވެގެންވާ ކަންކަމުގައި އެބައިމީހުންނާ ވައްތަރުވުމަކީ މުސްލިމުންނަށް ހުއްދަވެގެންވާ ކަމެއް ނޫނެވެ.

7 މުސްލިމުންގެ ޢީދުތަކަކީ މާތް الله އާ ކުއްމަންކޮންދޭ ދުވަސްތަކެކެވެ. އެ ދުވަސްތަކުގައި މާތް الله ދަރިވަރި ކުރުމީ އިތުރުވަރުގެ ނިޢުމަތުގެ ޝުކުރު އަދާ ވާޖިބުކުރައްވައެވެ. މުސްލިމުންގެ ޢީދުދުވަސްތަކަކީ ދަހިވެތިވާ އަޑުކަންނަލާ ގެދޮރުވެރިވާ ދުވަސްތަކެކެވެ.

8 ފިޠުރު ޢީދު އަންނަނީ ރޯދައިގެ ރުކުނު ފުރިހަމަވުމުންނެވެ. އަދި އަޟްޙާ ޢީދު އަންނަނީ ޙައްޖުގެ މަތިވެރި ރުކުނާއި އަރަފާތް ދުވަހަށް ފަހުގައެވެ.
މި ދެ ޢީދު ވެސް ގުޅިފައިވަނީ އިސްލާމްދީނުގެ ރުކުންތަކުގެ ތެރެއިން ރުކުނަކާއެވެ. އެހެންކަމުން، އަހަރުމެން މުސްލިމުންގެ ޢީދުތަކުގައި ވަނީ ޝަޢާއިރުތަކުގެ ތެރެ މާތް الله އަށް ކީރިތިކުރުމާއި ޝުކުރުއަދާކުރުމަށް ގޮވާލައެވެ.

1) البخاري (952)، ومسلم (892)

9 ފިތުރު އީދުދުވަހުގެ އެންމެ މަތިވެރި އެއް އަމަލަކީ އީދުނަމާދުގެ ކުރިން ފިތުރު ޒަކާތް ނެރުމެވެ.
ފިތުރު ޒަކާތަކީ ރޯދަވެރިޔާއަށްވާ ޠާހިރުކޮށްދިނުމެކެވެ. އަދި މިސްކީނުންނަށްވާ ކާއުމެކެވެ.

10 އީދުދުވަހުގައި ރޯދަ ހިފުމަކީ ހަރާމްކަމެކެވެ. އަބޫ ސަޢީދުލްޚުދްރީ رَضِيَ ٱللَّهُ عَنْهُ ރިވާކުރެއްވި ހަދީޘްގައިވެއެވެ. "نَهَى عَنْ صِيَامِ يَومَيْنِ، يَومِ الفِطْرِ، وَيَومِ النَّحْرِ."[1] މާނައީ: "ދެ ދުވަހެއްގައި ރޯދަ ހިފުން ރަސޫލާ صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ނަހީކުރެއްވިއެވެ. އެއީ ފިތުރުގެ ދުވަހާއި (އެބަހީ: ފިތުރު އީދުދުވަހާއި) ނަޙުރުގެ ދުވަހެވެ (އެބަހީ: އަޟްޙާ އީދުދުވަހެވެ)."

11 އީދުގެ އެންމެ މަތިވެރިވެގެންވާ ސުންނަތަކީ ތަކުބީރު ކިޔުމެވެ. މާތް الله ވަޙީ ކުރައްވާފައިވެއެވެ. ﴿وَلِتُكْمِلُوا۟ ٱلْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا۟ ٱللَّهَ عَلَىٰ مَا هَدَىٰكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾[2] މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުން އެ މައްސަރުގެ ދުވަސްތަކުގެ ޢަދަދު ފުރިހަމަ ކުރުމަށްޓަކައެވެ. އަދި ތިޔަބައިމީހުންނަށް ތެދުމަގު ދެއްކެވިކަމުގެ މައްޗަށް الله އަށް ތަކުބީރު ކިޔުމަށްޓަކައެވެ. އަދި ތިޔަބައިމީހުން (އެކަލާނގެއަށް) ޝުކުރުވެރިވުމަށްޓަކައެވެ."

1) البخاري (1991)، ومسلم (827) واللفظ له
2) البقرة : 185

12 ފިޠުރު ޢީދުގައި ތަކުބީރު ކިޔުން ސުންނަތްވެގެންވަނީ ޢީދުވީރޭގެ އިރު އޮއްސުނުއްސުރެ
އިމާމުމީހާ ޢީދުނަމާދަށް ފެއްޓެވުމާ ހަމައަށެވެ.

13 އަޟްޙާ ޢީދުގެ ތަކުބީރު ކިޔާނީ މުޠުލަޤުކޮށާއި މުޤައްޔަދުކޮށެވެ.

- **މުޠުލަޤުކޮށް ކިޔުން:** އެއީ ހުރިހާ ވަގުތެއްގައާއި ހުރިހާ ބާޒާރެއްގައި، އަދި ހުރިހާ ތަނެއްގައި ތަކުބީރު ކިޔުމެވެ. ތަކުބީރު ކިޔުން ނިމޭ ވަގުތަކީ އައްޔާމުއްތަޝްރީޤުގެ (ޙައްޖު މަހުގެ 11، 12 އަދި 13) ގެ ފަހު ދުވަހުގެއިރެވެ.
- **މުޤައްޔަދުކޮށް ކިޔުން:** އެއީ ޢަރަފާތްދުވަހުގެ ފަތިސްނަމާދުން ފެށިގެން އައްޔާމުއްތަޝްރީޤުގެ ތިންވަނަ ދުވަހުގެ އަޞްރުނަމާދާ ހަމައަށް ތަކުބީރު ކިޔުމެވެ. (މާނައަކީ ތަކުބީރު ކިޔުން ނިމޭނީ އެދުވަހުގެ އަޞްރުނަމާދަށް ފަހުގައެވެ.)

14 ސަލަފުންގެ ފަރާތުން ތަކުބީރު ކިޔުން ވާރިދުވެގެން އައިސްފައިވާގޮތް:

((اللهُ أَكْبَرُ، اللهُ أَكْبَرُ، لَآإِلَهَ إِلاَّاللهُ، وَاللهُ أَكْبَرُ، اللهُ أَكْبَرُ، وَللهِ الْحَمْدُ)) މި ގޮތަށް ތިން ފަހަރު ތަކުރާރު ކުރެއްވިކަމަށް ރިވާވެގެން އައިސްފައިވެއެވެ.

އިބުނު ޢައްބާސްގެ ފަރާތުން ވާރިދުވެގެން އައިސްފައިވެއެވެ. ((اللهُ أَكْبَرُ كَبِيرًا، اللهُ أَكْبَرُ كَبِيرًا، اللهُ أَكْبَرُ وَأَجَلُّ، اللهُ أَكْبَرُ وَللهِ الْحَمْدُ))

އަދި ނިންމާލުމުގައި ބައެއް ބޭފުޅުން މިބައި އިތުރު ކުރައްވައެވެ. ((اللهُ أَكْبَرُ عَلَى مَا هَدَانَا))

15 ތަކުބީރު ކިޔުމުގައި އަޑު ހަރުކަށް ކިޔުމަކީ ސުންނަތެކެވެ. އެގޮތުން އިސްލާމްދީނުގެ ޝިޢާރުތަކެއް ފާޅުކުރުމަށާއި، އަނގާއަށް ހަނދާންކޮށްދިނުމަށް، އީދުދުވަހުގައި މީސްތަކުން އަޑު ހަރުކަށް ތަކުބީރު ކިޔުމަކީ މުސްތަޙައްބުކަމެކެވެ. އެއީ މިސްކިތްތަކާއި މަގުތަކާއި، ގެތަކުގައެވެ. އަދި އެއީ ޤާއިމްވެހުރި މީހުން ކަމުގައި ވިދާޅު ތަކުބީރުކިޔައްވައިން ކަމުގައިވިދާޅުވެއެވެ. ބައެއް ސަލަފުން ފިޔަވާލި ރޯދަޢީދަށްވުރެ ގިނައިން ތަކުބީރު ކިޔައްވާ ކަމަށް ވެއެވެ. އަދި ޢިކްރިމަތު ބުނެފައިވާ ގޮތުގައި ﴿رَضِيَ ٱللَّهُ عَنْهُ﴾ ވިދާޅުވިއެވެ. كَانُوا فِي الفِطْرِ أَشَدَّ مِنْهُمْ فِي الأَضْحَى، يَعْنِي: فِي التَّكْبِيرِ މާނައީ: ހަމަބާ އީދުގެ ތަކުބީރު ކިޔުމަށް ވުރެ ރޯދަ އީދުގައި އެބޭކަލުން މާ ބޮޑަށް ތަކުބީރު ކިޔުއްވިއެވެ. އެބަހީ: ތަކުބީރު ކިޔުމުގައެވެ.

16 ޢަރަފާތް އެބަހީ، އެއް ޙައްޖުވެރިން އެއްބައިވެގެން ކުރިން ތަކުބީރު ކިޔުމަކީ ޝަރުޢީ ވެގެންވާ ކަމެއް ނޫން ކަމެއް އިޖުމާޢުވެފައިވާ ކަމެކެވެ. ނަމަވެސް މީސްތަކުން ތަކުބީރު ބޯޅަކަމުން އެކަނިއެކަނި ތަކުބީރު ކިޔާ ނިމުމުން އެބަހީގެ މީހުން ބާރުކުރުމަކީ ތަކުބީރު ކިޔުމުގައި ޝަރުޢު ފެންނަ ކަމެއް ނޫނެވެ. މިއީ ސަލަފުންގެ ސުންނަތުގެ ތަކުބީރު ކިޔުމުގައި ގެންގުޅުއްވި ގޮތަ ވެސް ނޫނެވެ. ބަޢުޟަކު ވިދާޅުވީ ގޮތަކެވެ. އަދި ތަކުބީރު ކިޔުމުގައި ޝަރުޢުވެގެންވާ ގޮތަކީ، ކޮންމެ މީހަކުވެސް އަމިއްލަ އަށް (އިތުރުބައިނުކުރާ ބައިވެރިކުރުމެއްނެތި) ތަކުބީރު ކިޔުމެވެ. ނަމަވެސް ތަކުބީރު ކިޔުމުން ދެއްކޭ، ޤަސްދަކާ ނުލާ (ޢަރަފާތުން ކިޔުމުގެ ނިޔަތެއް ނެތި) އެއްކޮށް ކިޔާލެވުނަސް މައްސަލައެއް ނޫނެވެ.

17 ޢީދުގައި ރަސޫލާ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ގެ ޢަމަލުފުޅުން ދެއްކެވި އެކަށޭގޭ ސުންނަތްތަކުގެ ތެރޭގައި، ޠީބުވެރިވުމާއި، މީރުވަސްދުވާ ތަކެތި ބޭނުން ކުރުއްވުމާއި، އާ ހެދުމެއް ލެއްވެވުން ހިމެނެއެވެ. އެހެންކަމުން ފިރިހެނުން، (އީދުނަމާދަށް ދާއިރު) އަތުގައިވާ އެންމެ ރީތި ހެދުމެއް ލާންވާނެއެވެ.

18 އަންހެނުންގެ މައްޗަށް ވަނީ ޝަރުޢީ ހިޖާބު ލައިގެން (އީދުނަމާދަށް) ނުކުތުމެވެ. އަދި އީދުނަމާދުގެ މުބާރަކްލަވައިން ދާދިހަރު ބައްދަލުވުމުން ޠީބުވެރިކަން ބޭނުމެއް ކުރަ ހެދުން ލައިގެން ނުވާނެއެވެ. އަދި (އެހެން މީހުންނަށް ދުވާނެ ގޮތަ) މީރުވަސް ދުވާ އެއްޗެއް ލާ ބޭނުން ކުރުންވެސްނުވާނެއެވެ. ރަސޫލާ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ގެ ޙަދީޘްފުޅެއްގައިވެއެވެ. "وَلْيَخْرُجْنَ تَفِلاتٌ"[1] މާނައީ: "މީރުވަސްދުވާ އެއްޗެއް ބޭނުން ކުރުމަކުނުލައި އަދި ޠީބުވެރިވެފައި ނޫން (މީހުންގެ ލޮލަށް) ނުކުންނާށެވެ." މާނައަކީ ޠީބުވެރިވެފައި ނޫން، އާދައިގެ ހެދުން ލައިގެން ނުކުންނާށެވެ. ފިރިހެނާއަށް އާންމުގޮތެއްގައި ޝަރުޢު ހުއްދަކުރާ ގޮތަކަށެވެ.

19 ޢީދުގެ އަވަހަކަށް ތެރޭގައި އެކަކު އަނެކަކަށް ހަދިޔާ ތަހުނިޔާ ހުށަހެޅުމެވެ. އެއީ އެންމެ ރަނގަޅު ތަހުނިޔާ ކަމުގައި ވިސްނައިގަންނައެވެ. އަދި އެއީ ހަދިޔާ އަޅުގަނޑުމެންގެ ތެރޭގައި ކުރިއަށް ދާއިރުވެސް ތެރޭގައިވާ އިޙްތިރާމް ހުރި ގޮތުން ދަތުރުކުރާގޮތް ކަމެވެ. ތަހުނިޔާ ހުށަހަޅާއިރު "تَقَبَّلَ اللهُ مِنَّا وَمِنْكُمْ"[2] އަދި "عِيْد

1) أبو داود (565)، وصحَّحه الألباني

2) حسَّنَ إسنادَه الحافظُ ابنُ حجر في الفتح الباري (2/446)

مُبَارَك" ފަދަ ލަފުޒުތައް އަދި މިނޫންވެސް ތަހުނިޔާ ހިފުމުގައި ބޭނުން ކުރުން ހުއްދަ ލަފުޒުތައް ބޭނުންކުރެވިދާނެއެވެ.

ރަސޫލާ صَلَّى ٱللَّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ގެ އަސްޙާބު ބޭކަލުން އީދުދުވަހު ބައްދަލުވެ ވެއްޖެނަމަ، އެބޭކަލުން އެއްބޭކަލަކު އަނެއްބޭކަލަކަށް "تَقَبَّلَ اللهُ مِنَّا وَمِنْكُمْ" މިފަދައިން ބުނެ ތަހުނިޔާ ހިފާ ކަމުގައިވެއެވެ.

20 **އީދުނަމާދަކީ އިސްލާމް ދީނުގެ މަތިވެރި ޝިޢާރުތަކުގެ ތެރެއިންވާ ޝިޢާރެކެވެ.** އަދި އީދުނަމާދަކީ ފިރިހެނުންގެ މައްޗަށް ވާޖިބުވެގެންވާ ނަމާދެކެވެ. މިއީ މި މައްސަލާގައިވާ ދެ ރައުޔުން ވުރެ ރަނގަޅު ރައުޔެވެ. (ދެވަނަ ރައުޔުގެ ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި އެއީ ގަދަވެގެންވާ ސުންނަތެކެވެ.) ފިރިހެނުންގެ މައްޗަށް އީދުނަމާދު ވާޖިބުވާ ސަބަބަކީ، ރަސޫލާ صَلَّى ٱللَّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ އެކަމަށް އަމުރުކުރެއްވުމާއެކު، އެކަލޭގެފާނު އަވަހާރަވެވަޑައިގަތުމާ ހަމައަށްވެސް އީދުނަމާދު ކުރެއްވުން ދެމި ތިބުންނެވިއެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނަށްފަހު އުންމަތުގެ އިސްވެވަޑައިގަތް ޚުލަފާއުއްރާޝިދީން ވެސް (އަބޫބަކުރުގެފާނު، އުމަރުގެފާނު، އުޘްމާނުގެފާނު އަދި އަލީގެފާނު رَضِيَ ٱللَّٰهُ عَنْهُمْ) އީދުނަމާދު ކުރެއްވުމުގައި ދެމިތިއްބެވިއެވެ.

21 **ޢީދުނަމާދުގެ ވަގުތަކީ ކޮންޑިއެއްގެ މިންވަރަށް އިރު އުފުލުނީއްސުރެ އިރު މެދުން ފިލައްޖެއުމާ ހަމައަށް ދާންދެނެވެ.** އަދި ނަބިއްޔާ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ އަށް އިއްތިބާޢުވުމުގެ (ތަބާވުމުގެ) ގޮތުން ފިޠުރު ޢީދުނަމާދު ލަސްކުރުމާއި އަޟްޙާ ޢީދުނަމާދު އަވަސްކުރުން މުސްތަޙައްބު ވެގެންވެއެވެ.

22 **ޢީދުނަމާދަށް ހިނގައިގަތުން ސުންނަތްވެއެވެ.** ފިޠުރު ޢީދުގެ ސުންނަތްތައް ތިންކަމެވެ.
ހިނގާފައި މުޞައްލާއަށް ދިއުމާއި، ޢީދުނަމާދަށް ނިކުތުމުގެ ކުރިން ކެއުމާއި އަދި ހިނގައިގަތުމެވެ.
އެންމެ އެދެވިގެންވަނީ ފަތިސްނަމާދުގެ ފަހުން ހިނގައިގަތުމެވެ. އެހެންނަމަވެސް ފަތިސްނަމާދުގެ ކުރިން ހިނގައިގަތުމަކީ ވެސް ހުއްދަ ކަމެކެވެ.

23 **ފިޠުރުޢީދު ނަމާދަށް ނިކުތުމުގެ ކުރިން ކެއުމަކީ ސުންނަތެކެވެ.** އަނަސް رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ ވިދާޅުވިއެވެ. كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَغْدُو يَوْمَ الْفِطْرِ حَتَّى يَأْكُلَ تَمَرَاتٍ، وَيَأْكُلُهُنَّ وِتْرًا.[1] މާނައީ: ކަދުރު ތަކިއްކުރަމުން ކާންދެން، ރަސޫލާ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ފިޠުރު ޢީދުދުވަހު (ޢީދުނަމާދަށް) ވަޑައިނުގަންނަވައެވެ. އަދި އޮނަހިރި އަދަދުން (ކަދުރު) ތަނާވުލުކުރައްވައެވެ.

1) البخاري (953)

24 **ޢަޟްޙާ ޢީދުގައި ސުންނަތް ވެގެންވަނީ ނަމާދުން އެނބުރި އައުމަށްފަހު ކެއުމެވެ.** އެއީ އޭނާގެ ފުރަތަމަ ކެއުން އުޟްޙިއްޔާއިން ވުމަށްޓަކައެވެ. ބުރައިދާ رَضِيَ ٱللَّهُ عَنْهُ ރިވާކުރެއްވިއެވެ. كَانَ النَّبِيُّ صَلَّىٱللَّهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ لَا يَطْعَمُ يَوْمَ الْأَضْحَى حَتَّى يُصَلِّيَ.[1] މާނައީ: ނަބިއްޔާ صَلَّىٱللَّهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ ޢަޟްޙާ ޢީދުދުވަހު ޢީދުނަމާދު ކޮށްދުވަން ތާންދެން ކިރިއްސެއް ނުކުރެއްވެއެވެ. ނަމަވެސް އުޟްޙިއްޔާގެ ޢަމަލުގައި އުޟްޙިއްޔާއާއިންނުވާނަމަ، އޭނާގެ ވައްކަން ޢީދުނަމާދުގެ ކުރިން ކެއުމާ ދުރުހެލިވެގެން ހުރުން ޝަރުޢުވެގެން ނުވެއެވެ. އުޟްޙިއްޔާކަމުގެ އެކަން ވަކި އޭނާގެ އިޚްތިޔާރުގައެވެ. އެކަމަކު ޢީދުނަމާދަށް ނިކުތުމުގެ ކުރިން ކާކަމުގައި ވިތުރަކަށް "ތިމާ ސުންނަތާ ޚިލާފުވެއްޖެ" ނުބުނެވޭނެއެވެ.[2]

25 **އިމާމުމީހާ ޚުތުބާއި އެހެން މިހުން ނަމާދުން، އޭގެ ވަގުތަކަށްވުރެ ކުރިން ދިޔުން މުސްތަޙައްބު ވެގެންވެއެވެ.** އަދި (މުސައްލާގައި އިނދެފުރުމުގައި މިސްކިތުން) އިމާމުމީހާ ކައިރިވުން ވެސް މެއެވެ. އެއީ ޒަމާނުގެ ކުރުމުގައި އިސްތިސްނާގެ ތަރިކަތާ ކަމަކެވެ. އަދި އެއީ ސަޙާބީބޭކަލުން رَضِيَ ٱللَّهُ عَنْهُمْ ގެ ޢަމަލުކުރެއްވި ބައެއްގެ ގޮތެވެ. ހަމަކަމަކަށްވުރެ އިތުރު އެންމެ ފުރިހަމަ ނަބިއްޔާ صَلَّىٱللَّهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ ޢީދުނަމާދަށް ނިކުމެވަޑައިގަންނަވައިރު، މިސްކިތުން (ނަމާދަށް) ހިނގާވަޑައިގަތުމުގެ ފަހުން ވަޑައިގަންނަވައެވެ.

1) الترمذي (542) وصحَّحه الألباني

2) الشرح الممتع (124/5)

26 **ޢީދުނަމާދަށްދާއިރު އަޑުގަދަކޮށް ތަކުބީރު ކިޔުމަކީ ސުންނަތްވެގެންވާ ކަމެކެވެ.** ނަބިއްޔާ صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ގެ އަރިހުން އައިސްފައިވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ފިތުރު ޢީދުދުވަހު ނަމާދުކުރުމަށް މުޞައްލާއަށް ދެވޭންދެން ތަކުބީރު ކިޔުއްވައެވެ. އަދި ނަމާދު ޤާއިމުކުރަންދެން ތަކުބީރު ކިޔުއްވައެވެ.[1]

އަދި އިބްނު ޢުމަރު رَضِيَ ٱللَّهُ عَنْهُمَا ގެ އަރިހުން ޞައްޙަ ސަނަދުން ރިވާވެގެންވެއެވެ.

"އެކަލޭގެފާނު ފިތުރު ޢީދުދުވަހާއި އަޟްޙާ ޢީދުދުވަހު ހެނދުން ޢީދުނަމާދަށް ނިކުމެވިއްސުރެ ނަމާދު ކުރާތަނަށް ނުވަތަ މުޞައްލާއަށް ދެވޭންދެން ބާރަށް ތަކުބީރު ކިޔުއްވައެވެ. އެއީ އިމާމުވެރިޔާ ނަމާދު ކުރަން ފަށައިގަތުމަށް ދާންދެނެވެ."

27 **ޢީދުނަމާދުކުރުމަށް ވަޑައިގަންނަވާއިރު ހިނގައި ދިއުމާއި ސުންނަތެކެވެ.** އިބްނު ޢުމަރު رَضِيَ ٱللَّهُ عَنْهُمَا ވިދާޅުވިއެވެ. كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَخْرُجُ إِلَى العِيدِ مَاشِيًا وَيَرْجِعُ مَاشِيًا.[2] މާނައީ: ރަސޫލާ صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ޢީދުނަމާދަށް ނުކުމެވަޑައިގަންނަވަނީ ހިނގާވަޑައިގެންނެވެ. އަދި އެނބުރިވަޑައިގަންނަވަނީ ވެސް ހިނގާވަޑައިގެންނެވެ.

28 **ޢީދުނަމާދަށް ދާ މަގު ނޫން އެހެން މަގަކުން އެނބުރި އައުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ.** އެއީ ނަބިއްޔާ صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ އެގޮތަށް ކަންތައް ކުރައްވާފައިވާތީއެވެ. އަދި އެއީ އެމީހަކަށްޓަކައި އެ މަގުތައް ހެކިވުމަށްޓަކައެވެ. ހަމައެއާއެކުން އިސްލާމްދީނުގެ ޝިޢާރު

1) رُوي مرفوعاً وموقوفاً، وصحَّحه مرفوعاً وموقوفاً الألبانيُّ في الإرواء (650)

2) ابن ماجه (1294) وحسَّنه الألباني

ޚާއްޞަކޮށް، (الله ގެ) ރުއްސެވުމާއި ރުހެވުމަށް ބާރަލު ހަރަދުކުރެއްވުމުގެ އުންމީދުކުރައެވެ. މީގެ އިތުރުން އަދި ދުވަހުގައި އެދު އަރުނުންނައި ގޮތިމާގެމީހުންނައި ސަލާމްކުރުމުގެ ގޮތުންނެވެ.

29 ހުސް ބަނޑުގައި އީދުނަމާދަށް ދިއުމަކީ ސުންނަތެކެވެ. ބާޒަވެރިކަންބޮޑުވި ނުވަތަ ސަރުރަވެރިކަންބޮޑުވި ދުނިޔެ މިސްކިތުގައި އީދުނަމާދަށް ނުކުތުމަށެވެ. އެއީ ނަބިއްޔާ ﷺ ސަލާމްގައި އީދުނަމާދަށް ކުރެއްވުމުގައި ދެމިހުންނެވުމުގެ ސަބަބުންނެވެ. އަދި އެކަށޭގެން ގަސްތިރުން ނަބަވީގައި އެ ނަމާދު ކުރެއްވުމެވެ. އެއީ ގަސްތިރުގެރާގަނޑުގަ އަންގެ ގޮތް މިސްކިތުވާމާފުށް އެކުރެވެ. ގއްކާގެ އަހުރުވުރުން ދުބާއްރާގައި އީދުނަމާދު ކުރުމުން އިސްތިސްޤާ ފޭނުވާކަމަށް އިރުގުވުރުން ވިދާޅުވެއެވެ. އެބައިމީހުން އީދުނަމާދު ކުރުމަށް ގަސްތިރުގެ ބަރާމުގައެވެ.

30 ބިރުތީކާއި ރަށްރަށްގައިވެސް އީދުނަމާދު ޤާއިމުކުރުވާށެވެ. އަދި މީހުން ދިރިއުޅޭ ސަރަހައްދުތަކުގައި ދަތުރުކުރީގައި އީދުނަމާދު ޤާއިމުކުރުން ޝަރުޢުވެގެން ނުވެއެވެ. ނަބިއްޔާ ﷺ އަރިހުން ސުންނަތުގައި އައިސްފައިވާ މިގޮތައިންނެވެ. ދަތުރުކުރީގައި އީދުނަމާދު ކުރެއްވިކަން ނަބިއްޔާ ﷺ ގެ އަރިހުން އަދި ޞަޙާބީން رَضِيَ ٱللَّهُ عَنْهُمْ ގެ އަރިހުން އައިސްކަމަށް ނުވެއެވެ. އެކަށޭގެން ބަރުދަލުވެވަޑައިގެންގައި ބަރުދުކުރެއްވީ އިދު އަރުރާތުގައި ހުކުރުނަމާދުގެ ނުކުރައްވައެވެ.

އީދުވަހަކީ ހުކުރުދުވަހަކެވެ. އަދި ޖުމާގައި އީދުނަމާދުކުރެއް ނުކުރައްވައެވެ. އަދި މަސްއަލާ
ފަޅަކުރުގެއްގެ އަހަރު މަސްއަލައިން ދަތިކުރުކުރެއްވިއެވެ. އަދި މަސްއަލަގައި ޝަރުޢީދުވަހުގެ
ފުރަތަމަ ދުވަހުވެސް ހުކުރުކުރެވެ. އަދި އީދުދުވަސް އަޅުވެސް މަސްއަލަގައި
ހުކުރުވަކިކުރެވެ. އެހެންނަމަވެސް، އެކަލޭގެފާނު މަސްއަލަގައި އީދުނަމާދު ކުރެއްވިކަން
އެކަލޭގެފާނުގެ އަރިހުން އައިސްފައިނުވެއެވެ.[1]

31 އީދުވަހުގެ ހުތުބާކަން ދިގުދެމުމަކާއި ފަސްކުރުމުގެ ދުޢާގައި ބައިވެރިވުމަށް ކުޅަދާނަކުރުމާއި އަންހެނުންނާއި ހައިޟުވެރިން އީދުނަމާދުގެ މުސައްލަޔަށް ނިކުމުން މަސްލަހަތް ވެގެންވެއެވެ.

އުއްމު ޢަޠިއްޔާ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا ވިދާޅުވިއެވެ. أُمِرْنَا أَنْ نُخْرِجَ الْحُيَّضَ يَوْمَ الْعِيدَيْنِ، والْعَوَاتِقَ وَذَوَاتِ وَالْخُدُورِ، فَيَشْهَدْنَ الْخَيْرَ وَجَمَاعَةَ الْمُسْلِمِينَ وَدَعْوَتَهُمْ، وَيَعْتَزِلُ الْحُيَّضُ عَنْ مُصَلَّاهُنّ.[2] މާނައީ: ދެއީދުގައި ޙައިޟުވެރި އަންހެނުންނާއި ކައިވެނިނުކުރާ ބައިތުލްވެރިން މުސްލިމުންގެ ޖަމާޢަތާއި ދުޢާގައި ބައިވެރިވުމަށް ނިކުތުމަށް އަހުރެމެންނަށް އަމުރުކުރެވުނެވެ. އަދި ހައިޟުވެރިން މުސައްލައިން ދުރުހެލިވުމަށް ބުނެވުނެއެވެ. އަދި ބައިތުލްވެރިން އީދުނަމާދުކުރާ ތަނުން ދުރުވެ ސަމާލުވެ ތިބުމަށް އަމުރުކުރެވުނެވެ. (އެބަހީ ހުޖްރާ އެތެރޭގައި ތިބޭގައި އެކަހެރިވެގެން ތިބުމަށެވެ.)

1) ބައްލަވާ: فتاوى ابن باز (9/13)، والشرح الممتع (130/5)
2) البخاري (338)، ومسلم (1475)

32 ޢީދުނަމާދުގައި ވަކި ދުޢާކުރެއްވުމެވެ. ޢިމާމުވީމާ ޢީދުނަމާދުގައި ޚުތުބާއަށް ކިޔަވާދިނީ އަޑުއަހަށްޓަނުވެ.

ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި ހަތަރުބަސް ތަކުބީރުއަށް ފަހު، ހަތްފަހަރު ތަކުބީރު ކިޔާނީއެވެ. އޭގެ ފަހުގައި އެހެން ނަމާދުތަކާ އެއްފަދައިން ސޫރަތުލް ފާތިޙާ، އަދި ޤުރްއާނުން މިންވަރެއް ކިޔަވާނީއެވެ. ދެން ފަހުން ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުން އަވަދިވެ، ދެވަނަ ރަކުޢަތުގެ ތަކުބީރަށްފަހު، ފަސް ފަހަރު ތަކުބީރު ކިޔައި، ސޫރަތުލް ފާތިޙާއަށްފަހު ޤުރްއާނުން މިންވަރެއް ކިޔަވާނީއެވެ.

އަދި ކޮންމެ ތަކުބީރަކާ އަތްއުފުލުން މުސްތަޙައްބުވެގެންވެއެވެ.

33 ތަކުބީރު ދެމެދުގައި ﷲ އަށް ޙަމްދު ޘަނާކިޔުމާއި ރަސޫލާ ﷺ އަށް ޞަލަވާތް ކިޔުމާއި އިބްނު މަސްޢޫދު رَضِيَ ٱللَّهُ عَنْهُ ގެ ކިބައިން ޘާބިތުވެގެން އައިސްފައިވާއެވެ.[1]

34 ރަސޫލާ ﷺ ޢީދުނަމާދުގައި ކިޔަވާދެއްވީ ސޫރަތުލް އަޢުލާ އަދި ސޫރަތުލް ޣާޝިޔާއެވެ.[2] އަދި ފުރަތަމަ ރަކުޢަތުގައި ސޫރަތުލް ޤާފް، ދެވަނަ ރަކުޢަތުގައި ސޫރަތުލް ޤަމަރު[3] ކިޔަވާދެއްވި ކަމަށްވެސް ޘާބިތުވެގެން އައިސްފައިވެއެވެ.

35 މައްސަލަތަކުން ޢީދުނަމާދުގެ ވަގުތުން ގެއްލިއްޖެ ނަމަ އެ ވަގުތު ޤަޟާ ކުރާކަން ނުޖެހޭނެއެވެ. ނަމަވެސް ރަކުޢަތެއް ގެއްލިއްޖެ ނަމަ އެ ރަކުޢަތް އޭގެ ބަދަލުގައި އަދާކުރަން ޖެހޭނެއެވެ.

1) الطبراني في الكبير (303/9)، وصحَّحه الألباني في الإرواء (642)
2) مسلم (878)
3) مسلم (891)

36 ޢީދުނަމާދަށް ބަންގި ޚުޠުބާއެއް އަދި ޤާމަތްދިނުމެއް ނުވެއެވެ. ޖާބިރު ބިން ސަމުރާ رَضِيَ ٱللَّهُ عَنْهُ ވިދާޅުވިއެވެ. صَلَّيْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ العِيدَيْنِ، غَيْرَ مَرَّةٍ وَلَا مَرَّتَيْنِ، بِغَيْرِ أَذَانٍ وَلَا إِقَامَةٍ.[1] މާނައީ: ބަންގި އާއި ޤާމަތާނުލައި، އެއްފަހަރަކު ނުވަތަ ދެފަހަރަކަށްވުރެ ގިނައިން ތިމަންކަލޭގެފާނު ރަސޫލާ صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ އާއެކު ދެ ޢީދުނަމާދު ކުރީމެވެ.

37 އިމާމުގެ ޚުޠުބާ ކިޔާނީ ޢީދުނަމާދު ކުރުމަށްފަހުގައެވެ. ރަސޫލާ صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ދެއްވައިފައިވާ ހުރިހާ ޚުޠުބާއެއް ފެށީ ގަޑުވެސް الله އަށް ޙަމްދު ޘަނާއިންނެވެ.

38 ޢީދުނަމާދުގެ ޚުޠުބާއަށް ހާޒިރުވުމަކީ ކަނޑައެޅިގެން މަޖުބޫރު ސުންނަތެކެވެ. އެހެނީ ރަސޫލާ صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ޢީދުނަމާދު ކުރެއްވުމަށްފަހު ވިދާޅުވިއެވެ. "مَنْ أَحَبَّ أَنْ يَنْصَرِفَ فَلْيَنْصَرِفْ وَمَنْ أَحَبَّ أَنْ يُقِيمَ لِلْخُطْبَةِ فَلْيُقِمْ."[2] މާނައީ: "ޚުޠުބާ އަޑުއަހަން ބޭނުންވާމީހަކަށް މަޖުލިހުގައި ތިބެވިދާނެއެވެ. އަދި މަޖުލިހުން ދާންބޭނުންވާމީހަކަށް ދެވިދާނެއެވެ."

39 ޢީދުނަމާދު ގާއިމުވެއްޖެ ދުވަހަކީ ހުކުރު ދުވަހާ ދިމާވެ، ޢީދުނަމާދު ޤަޟާކުރެވިއްޖެނަމަ. އޭނާ ޢީދުނަމާދު ކުރި މީހާއަށް ހުކުރު ނަމާދު ކުރުން ލާޒިމުނުވެއެވެ.

1) مسلم (887)

2) النسائي (1571) وصحّحه الألباني

40 ޢީދު ނަމާދަށް ދިޔައިރު އިމާމު ޚުޠުބާ ކިޔަން ހުރިނަމަ ޙާޟިރު ޚުޠުބާ އަޑުއަހާށެވެ. އަދި ޚުޠުބާ ނިމުމުން ނަމާދު ކުރާނީއެވެ. އެއީ ދެ ޢީދުކަން ދިމިގަތުމެވެ.

41 ޢީދުނަމާދުގެ ކުރިން އަދި ފަހުންވެސް ސުންނަތް ނަމާދެއް ނުވެއެވެ. ޢަބްދުالله ބިން ޢައްބާސް رَضِيَ ٱللَّهُ عَنْهُمَا ރިވާކުރައްވައެވެ. أنَّ النَّبيَّ صَلَّىٰ ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خرَجَ يوْمَ العِيدِ، فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ لَمْ يُصَلِّ قَبْلَهَا وَلَا بَعْدَهَا.[1] މާނައީ: ހަމަކަށަވަރުން ނަބިއްޔާ صَلَّىٰ ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ޢީދުދުވަހު ނިކުމެވަޑައިގެން ދެ ރަކުޢަތް ކުރެއްވިއެވެ. އޭގެ ކުރީގައިވެސް އަދި ފަހުގައިވެސް (އިތުރު) ނަމާދެއް ނުކުރައްވައެވެ. މިސްކިތުގައި ޢީދުނަމާދު ކުރާނަމަ މަސްޖިދު ސުންނަތް ކުރުން ޝަރުޢުވެގެންވެއެވެ.

42 ޢީދުދުވަސް ހުކުރުދުވަހާ ދިމާވެއްޖެނަމަ ޢީދުނަމާދު ކުރިމީހަކަށް (އެ ދުވަހުގެ) ހުކުރުނަމާދު ދޫކޮށްލުމުގެ ލުއިފަސޭހަކަން ލިބިގެންވެއެވެ. ރަސޫލާ صَلَّىٰ ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ޙަދީޘްކުރައްވައެވެ. "قَدِ اجْتَمَعَ فِي يَوْمِكُمْ هَذَا عِيدَانِ، فَمَنْ شَاءَ أَجْزَأَهُ مِنَ الجُمُعَةِ وَإِنَّا مُجَمِّعُونَ."[2] މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން ތިޔަބައިމީހުންގެ މިދުވަހު ދެ ޢީދު ޖަމާވެއްޖެއެވެ. ފަހެ އެދޭމީހަކަށް ޢީދުނަމާދު ހުކުރުނަމާދުގެ ބަދަލުގައި ފުދެއެވެ. ނަމަވެސް އަހުރެމެން ހުކުރު ކުރާނަމެވެ." އަދި (މި ލުއިފަސޭހަކަމަކީ ހިމެނަން އެތެރެނުވަ) ޖުމްޢާނަމާދުގެ ވަގުތުގައި ގާތުގައި ޖުމްޢާނަމާދު ކުރާނީއެވެ. ނަމާދު އެކަނިވެރިކަމެއް ނުވަތަ ޒާއިރުގައިވެސް ކުރުވިދާނެއެވެ. އަދި ޚުޠުބާއިގައި ނުހިފައި މިސްކިތްތަކުން

1) البخاري (964)، ومسلم (884)
2) أبو داود (1073) وصحَّحه الألباني

ހުކުރުނަމާދު ކުރުން އެއީ މޮޅުއިތުރުވެގެންވާ ގޮތެވެ.

އަދި އީދުނަމާދުކޮށް ޙާޟިރުވެއްޖެ ގޮތުގައި ހިފުން އުޒުރުވެރިޔާއަށް ޒުހުރުނަމާދު މިސްކިތުގައި ކުރުން ޝަރުޢުވެގެން ނުވެއެވެ. ޒުހުރުނަމާދަށް މިސްކިތަށް ހުޅުވާ އެ ނަމާދަށް ބަންގި ގޮވުން ވެސް އީދުދުވަހު ޝަރުޢުވެގެން ނުވެއެވެ.[1]

43 **އީދުނަމާދަކަށް ބާޠިލުވެއްޖެ ދިމާވާ ދުވަހުން ހުކުރުނަމާދާއި ޒުހުރުނަމާދު ފިލިގެންވާކަމަށް ބުނާ ބުނުމަކީ ކުށެކެވެ.** އަދި އެބައިމީހުން ސުންނަތާ ޚިލާފުވެއެވެ. އެއީ ރަސޫލާ ނޫން ރަސޫލުއްލާހަށް އިޖުތިހާދުކޮށް ވިދާޅުވެ އެ ރަސޫލަކު އިންކާރު ކުރައްވާފައިވެއެވެ.[2]

44 **އީދުނަމާދު ނުކުރާ މީހާގެ ކިބައިން ހުކުރުނަމާދުގެ ވާޖިބުކަން ކެނޑިގެން ނުދެއެވެ.** އާއްމު ދަލީލަކީ ހުކުރުނަމާދު ކުރުމަށް މިސްކިތަށް ދިއުން ވާޖިބު ވެގެންވެއެވެ. ހުކުރުނަމާދު ކުރުމަށް ވާޖިބުވެގެންވާ މީހުންނަށް ހަމަނަވާ ކަމުގައިވާނަމަ ޒުހުރުނަމާދު ކުރާނީއެވެ.[3]

45 **މިސްކިތުގެ އިމާމު އީދުނަމާދު ކުރުވައިފި ވިޔަސްވެސް އޭނާގެ ކިބައިން ހުކުރުނަމާދުގެ ވާޖިބުކަން ކެނޑިގެން ނުދާނެއެވެ.** އެހެންކަމުން ހުކުރުނަމާދުގެ ޝަޢާއިރަކީ ވާޖިބުވެގެންވާ މިންވަރަށް މިސްކިތުން ބާރުލުމުގެ ކަމުގައިވާނަމަ ވަޤުތަށް ހުކުރުނަމާދު ޤާއިމުކުރުން ވާޖިބުވެގެންވެއެވެ. އެއީ އީދުނަމާދު ނުކުރާ މީސްތަކުން

1) ބައްލަވާ: فتاوى اللجنة الدائمة (119/7 – المجموعة الثانية)

2) ބައްލަވާ: فتاوى اللجنة الدائمة (120/7)

3) ބައްލަވާ: فتاوى اللجنة الدائمة (119/7)

ހުކުރުނަމާދު ކުރުމަށް ޖެހެއެވެ. ނުވަތަ ޢީދުނަމާދު ކުރުމާއެކު ވެސް ހުކުރުނަމާދު ކުރުމަށް އެދޭ މީހުންނަށް ޖެހެއެވެ.[1]

46 **ރަޙިމުގެ ގުޅުމާއި ގާތްތިމާގެކަމުގެ ގުޅުން ދެމެހެއްޓުމަކީ ޢީދުގެ އަދަބުތަކުގެ ތެރެއިން ހިމެނިގެންވާ ކަމެކެވެ.** އެގޮތުން، އަހުލުވެރިންނަށް ޒިޔާރަތް ކުރުމާއި، ހަދިޔާ ބަދަލު ކުރުމާއި، އަހުލުވެރިންނަށް ގޮވައި އަދި އަހުލުވެރިންނަށް އެއް ޚިދުމަތް ހާމަކޮށް ދުވަސް ބަދަލު ކުރުމީ ދާނެއެވެ.

47 **ޢީދަކީ ޝުކުރުވެރިވާންވީ ދުވަހެކެވެ.** އަދި ހަމަ ހަމަގައިމުވެސް ﷲ ގެ ނިޢުމަތްތަކާއި (ގޮތްތަކާއި)، އެކަލާނގެއަށް ޝުކުރުވެރިވުމުގެ ދުވަސްކަމުގައެވެ. ބަލިބަލިފުޅާއި މަސްކަރާތްތަކުގެ ދުސްތޫރު ނުހަށް. ޢީދު، މަސްކަރާތްތަކުގެ ދުސްތޫރުކަމުން ބަދަލު ކުރުން އެއްވެސް މުސްތަޙައްބު އެކަމުގެން ނުވެއެވެ. އަދި މީހީ ނަސޭހަތާއި، ތަޤުވާތެރިކަމާއި ޒުހުދުގެ މަސްތޫރު ވެސް ނުހުރެވެ.

48 **އެހެން ޤައުމުތަކުގެ މުސްލިމުން ޢީދުމުބާރަކް، ތަހުނިޔާކުރުން ކުރުން ޖާއިޒު ކުރުން ޝަރުޢީގޮތުން ހުއްދައެވެ.** ނަމަވެސް އެންމެރަނގަޅު އެހެނިހެން ތަހުނިޔާގައި ވެސް ތަހުނިޔާކުރުން ކުރާ މިޔާ،

ޢީދުމުބާރަކް، ތަހުނިޔާކުރުން ކުރުމަކުން އެއްވެސް މައްސަލައެއް ނެތެވެ.

ޢީދުމުބާރަކް ޢިބާރާތުގެ ގޮތުގާ ގެއްލުމެއް ވާހަކަދެކެވުމާ ބަރަކާތަށް ޖައްބަރުވާ ނުވެއެވެ.

1) ބައްލަވާ: فتاوى اللجنة الدائمة (119/7)

49 އީދުނަމާދުކުރާ ތަނާއި އެހެނިހެން ތަންތަނުގައި ވެސް އަންހެނުންނާއި ފިރިހެނުން މަސްހުނިވެ އުޅުމަކީ މުންކަރާތެކެވެ. މި ކަމަކީ ދެ ޖިންސުގެ މީހުންނަށްވާ ބޮޑުވެގެންވާ ފިތުނައެކެވެ. އީދުނަމާދަށް ފަހު އަންހެނުން ކަނބަލުން މިސްކިތުން ނުވަތަ މުޞައްލާއިން އެއްކޮށް ނުކުތުމުން މެނުވީ، ޖަވާނުންނާއި ފިރިހެނުން ނުކުމެގެން ނުވާނެއެވެ.

50 އީދުދުވަހުވެސް ބެލުން ތިރިކުރުމާއި، ބޭކާރު އަޑުތައް އަހުމާއި، ބޭކާރު ކަންކަމުން ނަފްސު ދުރުކުރުމަށް ގަދައަގައި މަސައްކަތް ކުރަންވާނެއެވެ.

ސުފްޔާނުއްޘަވްރީ رَحِمَهُ ٱللَّهُ ގެ ބަހެއް އަޝްހާބުން ރިވާވެއެވެ. "އެކަލޭގެފާނާއެކު ތިމަން އީދުދުވަހު ނުކުތީމެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ހަމަކަށަވަރުން އަހަރުމެން މިދުވަހު އެންމެ ފުރަތަމަ ކުރާކަމަކީ ބެލުން ތިރިކުރުމެވެ."

ޙައްސާން ބުން އަބީސިނާން رَحِمَهُ ٱللَّهُ އީދުނަމާދަށް ފަހު ގެއަށް އައުމުން، އެކަލޭގެފާނުގެ އަނބިކަނބަލުން ވިދާޅުވިއެވެ. "ކިތައް ރީތި އަންހެނުންކުދިން ކަލޭގެފާނަށް ފެނުންތޯއެވެ؟ އެކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވިއެވެ. "ގެއިން ނުކުމެގެން އެނބުރި އަތުވެއްޖައުމަށް ދާންދެން، ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ ފައިގެ ބޮޑުވައި އިނގިލި ފިޔަވައި އެއްވެސް ތާކަށް ނުބަލަމެވެ."

51 ޢީދުގައި އުފާވެރިކަމުގައި ހިތްހަމަޖެހުން ފާޅުކުރުން ޝަރުޢީގޮތުން ބޭނުންވެއެވެ.

ޝަރީޢަތާއި ޚިލާފު ނުވާ ގޮތަށް ހެދުމާއި ގޮތުގައި އަޑުއަހާ ނަޝީދާއި އަހުލުވެރިންނާއި ދަރިން މުނިފޫހިފިލުވުމަކީ އީދުވެސްމާ ދީން އެކަމަކަށް ބާރުއަޅާކަމެކެވެ.

އާއިޝާ رَضِيَ ٱللَّهُ عَنۡهَا ވިދާޅުވިއެވެ. އީދުދުވަހުގައި ކަޅު ޙަބަޝީންގެ ބައަކު އައިސްމަސްޖިދުގައި ފެނުމުން(ހަތިޔާރު) ކުޅިވަރު ކުޅޭ އުޅެއެވެ. ދަރިކަލުންނާ އަރިހުގައި ރަސޫލާ ﷺ އެއްސެވިއެވެ. "ކަލޭގެ ބަލައިލަން ބޭނުންފުޅުވޭތޯއެވެ؟" ދަރިކަލުންނާ އާދޭހޭ ދަންނަވިމެވެ. ދެން ފުރަތަމަ ފުރުސަތު ޖެހޭ ވަގުތު ދެކޮޅު ކަލޭގެ އެކަތްތެރިވެ ފަހަތުގައި ހުންނެވިމެވެ. އަދި އެކަތްތެރިންނަށް ހިތްވަރުދެއްވިއެވެ. "އޭ ބަނީ އަރުފިދާއެވެ! ކުޅިވަރު ކުޅެލަދީ ދެންދާށެވެ!"[1]

52 ޢީދުގައި ކުޅެކުޅުން މުނިފޫހިފިލުވައިދިނުމާއި ހެއްދި ކުޅިވަރުތަށް ކުޅުމަކީ ދީނުގެ ފަސޭހަ ކަމެއްކަން ދައްކުވައިދެންވެއެވެ.

އެއީ އެކަމުގައި އެކުޅުންގެ ހިތްހަމަކަން އުފާވެރިކަން ފާޅުކުރުވުން ހެޔޮކަންތައްތަކެވެ. ރަސޫލާ ﷺ ވިދާޅުވެއްޖެއެވެ. "إِنَّ عَائِشَةَ قَالَتْ يَوْمَئِذٍ يَعْنِي يَوْمَ لَعِبِ الحَبَشَةُ فِي المَسْجِدِ وَنَظَرَتْ عَائِشَةُ إِلَيْهِمْ لِتَعْلَمَ يَهُوْدُ أَنَّ فِي دِيْنِنَا فُسْحَةً إِنِّي أُرْسِلْتُ بِحَنِيْفِيَةٍ سَمْحَةٍ."[2] މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން އާއިޝާ رَضِيَ ٱللَّهُ عَنۡهَا ވިދާޅުވިއެވެ.

1) البخاري (950)، ومسلم (892)

2) الإمام أحمد (24855) وحسّنه الألباني في الصحيحة (443/4)

އެއްދުވަހެއްގައި (އެބަހީ: ޙަބަޝީން މިސްކިތުގައި ކުޅިވަޅު ކުޅުނުދުވަހުގައި) ރަސޫލާ ﷺ (އެކަމަނާ ހުރިވަޑައިގެން ދޮރުދޮށުގައި) ބަލަހައްޓަވަމުއެވެ. "އެއީ ތަރޫދީންސަން އަހަރުމެންގެ ދީނުގައި ހިތްހަމަޖެއްސުމާއި އުފާކުރުންވާކަން އެންގެވުންދޭކަމެވެ. ހަމަކަށަވަރުން މިޙަންކަނޑައެޅުން ފުހުއްދިގެންވަނީ ޙާއިރު ގޮތުން އެއްޗިއްޗާ ގެންވާ، އެއްކައުވަންތަ ގޮތަކަށް ހިތުގެ ގޮތީގައެވެ."

53 **ޢީދަކީ އުފާ ފާޅުކުރުމުގެ މުނާސަބަތެކެވެ. އެހެންކަމުން އެ ދުވަހަކީ އުފާ ފާޅުކުރުމާއި ޝަރީޢަތް ހުއްދަ ކުޅިމިނުން ކުޅެއަށް ހޭދަކުރުމަށް މާނަ ގަޑުން ވަގު ކަންކަން ކުރުމަށް އެކަށީގެން މުނާސަބަތެކެވެ.**

ޢާއިޝާ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا ރިވާކުރައްވާ ޙަދީޘެއްގައިވެއެވެ. أَنَّ أَبَا بَكْرٍ دَخَلَ عَلَيْهَا وَعِنْدَهَا جَارِيَتَانِ تُغَنِّيَانِ وَتَضْرِبَانِ، وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُسَجًّى بِثَوْبِهِ، فَانْتَهَرَهُمَا أَبُو بَكْرٍ، فَكَشَفَ رَسُولُ اللَّهِ عَنْهُ، وَقَالَ : "دَعْهُمَا يَا أَبَا بَكْرٍ ؛ فَإِنَّهَا أَيَّامُ عِيدٍ."[1] މާނައީ: އެއްދުވަހަކު އަބޫބަކުރުގެފާނު އެކަމަނާގެ އަރިހަށް ވަދެވަޑައިގެންނެވިއެވެ. އެހިނދު އެކަމަނާ އަރިހުގައި ކުޑަ ދެ އަންހެންކުދިން ދުއްފު (ތާރަ ފަދަ އެއްޗެއް ހުންނަ އާލާތެއް) ޖަހާ ލަވަކިޔަން ހުއްޓެވެ. އަދި ރަސޫލާ ﷺ އެކަލޭގެފާނުގެ ހެދުމުންކޮށް ނިވާވެވަޑައިގެން ހުންނެވިއެވެ. ދެން އަބޫބަކުރުގެފާނު އެ ދެ ކުދިންނަށް ދިޔުމަށް އުފުއްލަވާ ބަސްފުޅު ވިދާޅުވެއްޖެއެވެ. އަދި ފަހުން ފަޑިކި ރަސޫލާ ﷺ އެކަލޭގެފާނުގެ ރަޙްމަތުގެ

---

1) البخاري (3529)، ومسلم (892)

އުޅުއްވަވާ ވިދާޅުވިއެވެ. "އޭ ބޫ ބަކުރެވެ! ދޫކޮށްލައްވާށެވެ! ފަހެ މިއަދަކީ އީދުދުވަސްތަކުގެ ތެރެއިން ދުވަހެކެވެ."

މި ޙަދީޘުން ދަލީލުކޮށްދެނީ އީދުދުވަހު އަންހެނުން (ހަމައެކަނި އަންހެނުންގެ ތެރޭގައި) ތާރަޖެހުން ހުއްދަކަމެވެ. އަދި ހުއްދަ ވާހަކައިގެ ތެރެއިން އީދުދުވަހު ގެންބައިތުތައް ކިޔުން ހުއްދަ ކަމެވެ. (އެބަހީ: ޖާނިޝްވާރުކަމާއި ބަހާދުރުކަމު ބަސްމަތިކުރުން، އުފާފާޅުކުރުމާއި އިސްލާމީ ޝިޢާރުތައް ފަޚުރުވެރިކަމާ ގެންބައިތުތައް ދީނުގާތްކުރާ ހިތްވަރު ހުއްދަވެގެންވެއެވެ.) ނަމަވެސް މިއުޒިކާއި މިއުޒިކުގެ ސާމާނު، ތަފާތުތަކުން އެހެން ބަލާނުލެވޭނެ ގޮތުގައި އެތަކެތި ހަރާމް ވެގެންވެއެވެ. އިސްތިސްނާ ވެގެންވަނީ ހަމައެކަނި "ދުއްފު" އޭ ކިޔުނު އާލާތް އެކަންޏެވެ.

54 އައްޔާމުއްތަޝްރީޤުގެ ދުވަސްތަކުގައި ވެސް އަންހެނުން އަންހެނުންގެ ތެރޭގައި ތާރަ ޖެހުން ހުއްދަކަމެވެ.

އިސްވެ ދެންނެވުނު ބުޚާރީގައިވާ ގޮތުން އެ ހާދިޘާ ހިނގައިދިޔައީ މިނާގައި ހުރިހާ ދުވަސް ތަކުގައެވެ. އެ ބުޚާރީގައިވެއެވެ. أَنَّ أَبَا بَكْرٍ دَخَلَ عَلَيْهَا وَعِنْدَهَا جَارِيَتَانِ فِي أَيَّامِ مِنًى تُغَنِّيَانِ وَتَضْرِبَانِ.[1] މާނައީ: މިނާގެ ދުވަސްތަކުގެ ތެރެއިން އެއްދުވަހަކު އަބޫބަކުރުގެފާނު އާއިޝަތުގެ އަރިހަށް ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. އެހިނދު އާއިޝާ އަރިހުގައި ކުދި ދެއަންހެންކުދިން ތާރަޖަހާ ލަވަކިޔަމުން ހުއްޓެވެ.

މިނާގެ ދުވަސްތަކަކީ އައްޔާމުއްތަޝްރީޤުގެ ދުވަސްތަކެވެ.

1) البخاري (987)، ومسلم (892)

55 އެކުދިވަރެއްގެ ސަބަބުން އެހެން މީހުންނަށާއި އެބައިމީހުންގެ ގޭދޮރަށާއި ހިނގާބިނގާވެ އުޅޭ ތަންތަނަށް ގެއްލުންވާ ނުބައެއްކަމެއް ކުރިމަތުކަމުން އެއްކިބާވުމަކީ ވާޖިބެކެވެ. (މިގޮތުން ކުޅިވަރުކުޅުމުގައި މަގުމަތީގައި ހިނގާބިނގާވެ ނުރަނގަޅަށް މީހުންގެ ގެއްލުންތަކާއި ފެންޖެހުމާއި އާއްމު މަގުމަތީގައި މީހުންނަށް އުނދަގޫވާގޮތަށް ކުޅިވަރުކުޅުމާއި ހުއްޓުވައިދެއްވުމެވެ.)

ނިންމުން

ދުޢާއަކީ ޢިބާދަތް ކިޔަމަންތެރިވުމުގައި މިދުވަސްވަރު ރޯދަކުރުމުގެ ނޮކު ބައްޓަނިތޯ ދެއްވުމެވެ. އަދި އަޅުގަނޑުމެންގެ ގޮތުގައި ހިތްތަށް އުފާވެރިކަމުން ފުރުއްވާ ދެއްވުމެވެ. އަދި އަޅުގަނޑުމެންނާއި ތިޔަ އެންމެހާ ރޯދަވެރި އަޚުންނާއި އުޚްތުންގެ ޞާލިޙު ޢަމަލުތައް ޤަބޫލުކޮށްދެއްވުމެވެ! އާމީން!

عِيدٌ مُبَارَكٌ

وَالحَمْدُ للهِ رَبِّ العَالَمِينَ

30 ރަމަޟާން 1441

23 މެއި 2020

BUNYAANBOOKS